ՉԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏՈՆԱՎԱՃԱՌ—2

Թուրքական «Հուրիեթ» թերթը 1989 թ. ապրիլի 22-ի համարում իր հերթական անմաքուր հոդվածը վերնագրել է «Ապտակ հայերին»՝ «Էրմենիլերե թոքաթ»։ Դեռ չկարդացած՝ արդեն գիտեի, թե այդ ո՞ր հայատյացն է կրկին մեզ «ապտակում», որովհետև թերթի հենց առաջին էջի հենց առաջին իսկ սյունակում տպված էր Ադրբեջանի գրողների միության վարչության առաջին քարտուղար Անարի մեծադիր լուսանկարը Ֆրանկֆուրտի թուրք թղթակցի հետ։ Բազկաթոռին նստած՝ նա պատրաստվում է «եղբայրական» հայ ժողովրդին հերթական շառաչուն ապտակը հասցնել։ Սակայն սումգայիթյան ստոր ցեղասպանությունից հետո ապտակն ի՞նչ է որ, դատա՛րկ բան։ Այնպես որ, դիմացիր, սիրելի խորհրդահայ ընթերցող, եղածը մի մեծ բան չէ, ընդամենը մի ապտակ է, այն էլ՝ բարոյական։ Իսկ թե դա ինչ բարոյականություն է՝ մեզ արդեն վաղուց է հայտնի։

Երևի հարկ կա հիշեցնելու, թե ով է Անարը։ Եթե չեք մոռացել, անցյալ տարվա հոկտեմբերին նա ֆրանսիական «Ֆիգարո» թերթի թղթակցին այսպես ներկայացրեց հայ ժողովրդին և սումգայիթյան ցեղասպանությունը։ «Եթե Սումգայիթը գոյություն իսկ չունենար, մինույնն է, հայերը կհընարեին այն։ Հայ ժողովուրդը մազոխիստ է»...

Թեև Անարը հետագայում փորձում էր արդարանալ, թե իր խոսքը իբր աղավաղել են ու սխալ թարգմանել, բայց ընթերցողը, անշուշտ, հասկանում է, որ «հայ ժողովուրդը մազոխիստ է» պարզ նախադասությունը որքան էլ ճարտարորեն փորձեն սխալ թարգմանել, որքան էլ հատուկ նպատակ դնեն աղավաղելու, միևնույն է, բան չի ստացվի։ Որովհետև, հակառակի պես «մազոխիստ» բառը միջազգային հասկացություն է և չի թարգմանվում, իսկ հայ ժողովուրդը, ինչպես գիտենք արդեն, Անարի սիրո հիմնական առարկան է և նրան հետապնդող սևեռուն գաղափարը։ Վկա՝ «Հուրիեթ» թերթի վերջին հարցազրույցը։ Առա՛յժմ վերջին, առա՛յժմ։

Բայց ըստ էության Անարը չի էլ փորձում արդարանալ։ Եվ յուրովի ճիշտ է անում։ Իհարկե՝ ճիշտ է անում։ Քանի որ նախկին հարցազրույցի պատասխան հոդվածը հրապարակվեց միայն հայկական մամուլում («Չարության տոնավաճառ», «Խորհրդային Հայաստան», 28. 11. 1988 թ.) և քանի որ նա ոչ մի պատիժ չստացավ ժողովուրդների միջև ատելություն սերմանելու համար, դեռ ավելին՝ հարցազրույցը Ֆրանսիայում լույս տեսնելուց համարյա անմիջապես հետո ընտրվեց ԽՍՀՄ գրողների միության վարչության քարտուղար, նա ճարպկորեն օգտվեց անպատժելիության այս տարօրինակ իրողությունից և շարունակեց իր անվայել գործունեությունը։ Մինչդեռ ազգամիջյան թշնամանք հրահրողները, որքան ինձ հայտնի է, համաձայն խորհրդային օրենսդրության՝ խստագույնս պատժվում են և ոչ թե «պարգևատրվում» նոր և բարձր պաշտոններով։ Բայց արի ու տես, որ այս նոր պաշտոնին ավելացավ նաև ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատի պատվավոր կոչումը, այսինքն՝ Անարը դարձավ ժողովրդի ծառա։

Հիմա տեսնենք, թե ըստ էության ում է նա ծառայում և ինչպես։

Ամեն կողմից շարունակ լսում ես, թե հարկ չկա ժողովրդին գրգռելու, և որպես միակ դեղատոմս առաջարկվում է բազմանշանակ լռությունը։ Բայց նման փաստերը ակամա մտածել են տալիս, որ գուցե «ժողովրդին չգրգռելու» առաքելությունը միայն հայերի՞ն է վերապահված, իսկ ադրբեջանցիներին ամեն ինչ թույլատրելի՞ է։ Գուցե Սումգայի՞թն էլ հիվանդ երևակայության արդյունք է, գուցե Խոջալո՞ւն էլ, գուցե Կիրովաբա՞դն էլ... Չէ՞ որ, ըստ Անարի, հայը «պետք է միշտ մարտնչի, մահ և դժբախտություն սնուցանի»։

Իսկ հիմա անդրադառնանք «Հուրիեթում» տպագրված հարցազրույցի առաջին «անմեղ» մասերին։

Այն հարցին, թե «Ինչպե՞ս եք պատճառաբանում արյունալի դեպքերի դրդապատճառ ատելությունը», Անարը կուսական անմեղությամբ անմիջապես պատասխանում է. «Այդ ատելությունը մեզնից, ադրբեջանցիներից չի ծագել»։

Սումգայիթի մասին խոսելիս անընդհատ շեշտվում է, որ այդ վայրենի ոճրագործությունը չի կարելի վերագրել ամբողջ ադրբեջանական ժողովրդին։ Ճիշտ է, այո, բայց երբ Ադրբեջանի մտավորականությունը, որ պարտավոր էր հանդես գալ որպես սեփական ժողովրդի հավաքական խիղճը, ոչ միայն չի դատապարտում Սումգայիթը, այլև համառորեն լռում է այդ մասին, այլև փորձում է լռությամբ մոռացության մատնել հայերի ահավոր սպանդը, դրանով իսկ կամա թե ակամա հանցակից է դառնում եղեռնագործությանը։ Իր հետևում Սումգայիթ ունեցող խորհրդային գրողը ի՞նչ խղճով կարող է ասել, թե ատելությունը ադրբեջանցիների կողմից չի ծագել։ Մնում է եզրակացնել, որ ծագել է հայերից։ Սա տարատեսակն է այն պարադոքսի, որ հանդիպում ես Դոստոևսկու մոտ. նրա հերոսներից մեկին հարցնում են, թե ինչու չես սիրում այսինչին, նա քո նկատմամբ ստորությո՞ւն է արել, հերոսը անվարան պատասխանում է. ոչ, այդ ե՛ս եմ ստորություն արել նրա հանդեպ...

Այնուհետև ադրբեջանցի գրողների ղեկավարի ձեռքը ոնց է գնում ճիզվիտական ցինիզմով գրելու, թե «մենք միշտ ուզում ենք խաղաղությամբ ապրել և ոչ թե թշնամությամբ»։

Ով ոչ մի բանից գլուխը չի կորցնում, ասում է մի իմաստուն, նա առհասարակ կորցնելու ոչինչ չունի։

Էլի մի «անմեղ» հատված։

Հայերը «սոցիալական հարցերը ազգային հարցերի վերածեցին»։ Նպատակը՝ «խանգարել Գորբաչովի վերակառուցմանը»։

Այս ամբաստանությունը մեզ վաղուց է հայտնի՝ ամեն կերպ ազգային հարցը նենգափոխել սոցիալականով։ Տրամաբանությունը դաժան օրենքներ ունի, և ես ուզում եմ օգտվել իմ ձեռքի տակ եղած այդ միակ «խեղճ» հնարավորությունից։ Լեռնային Ղարաբաղը հենց պաշտոնական փաստաթղթերում հայտարարվել է Ադրբեջանի ամենահետ մնացած մարզը, և Վոլսկին խոստովանում է, թե «ամենաասարսափելին այն է, որ ԼՂԻՄ-ը գործնականում ընդհանրապես չի զարգացել երկար տարիների ընթացքում... Ապրանքաշրջանառությունը գտնվում է ամենացածր մակարդակի վրա, որ կարելի է երբևիցե պատկերացնել»։ Ինչո՞ւ է Ադրբեջանում նման «բացառություն» գոյություն ունեցել, որը դեռ պետք է նաև պատկերացնել։ Ի՞նչ մի մեծ խորաթափանցություն է պետք հասկանալու համար, որ տնտեսական այս քաղաքականությունը ծառայել է որպես ազգային ճնշման միակ արդյունավետ միջոց։ Պատճառի և հետևանքի այս տարրական ու միտումնավոր շփոթը ճշմարտությունը աքողելու, խլացնելու անճարակ ու անպատվաբեր ճիգ է, որ երևում է, է՜, հեռու հեռուներից։

Ստի ոտքերը կարճ են, սովորեցնում է ժողովրդական ասացվածքը։ Չէի ասի, թե շատ են կարճ։ Եթե կարճ լինեին, միութենական մամուլի որոշ օրգաններ չէին կրկնի «հայերը վերակառուցման հակառակորդ են» ձանձրալի հանկերգը, և Անարն էլ, որ սուտը որսալու նախանձելի ընդունակություն ունի, անմիջապես չէր շտապի արձագանքելու դրան։ Ով չգիտի, որ եթե չլիներ գորբաչովյան նոր կարգախոսը, ոչ ոքի մտքով իսկ չէր անցնի թեկուզ ամենամեծ անարդարության դեմ ազգովի ընդվզելու։ Հապա ինչպե՞ս էին հանդուրժում կնորկովյան ֆեոդալական բռնատիրությունը։ Այսքան շո՞ւտ մոռացանք մեր ոչ հեռու անցյալը։ Ավելի ճիշտ՝ այնքան մոտիկ, որ անցյալ էլ դեռևս չի կարելի համարել։ Ժողովուրդը մի մարդու պես ոտքի ելավ, որովհետև հավատաց վերակառուցմանը, հրապարակայնությանն ու դեմոկրատիային։ Ուրիշ հարց, որ գուցե ժամանակից շուտ հավատաց, գուցե շտապեց, գուցե իրոք մեր կյանքի նոր ու ազնիվ կարգախոսը տակավին թույլ էր շատ, ու սպասել էր պետք։ Եթե մեղք ունենք, դյուրահավատությունն է մեր մեղքը, մեր ազգային խորնիկ դյուրահավատությունը, որի համար միշտ էլ տուժել ենք։ Իսկ այն, որ մենք իբր վերակառուցմանը խանգարել ենք ուզում, գոնե ինձ համար գրպարտություններից ամենամեծն է ու ամենաողորմելին։

Զգո՛ւյշ, Անարն արդեն լկտիանալու փորձեր է անում։

«Ադրբեջանական ժողովուրդը գիտի, որ այդ հողը իրենն է պատկանում ու այն երբեք չպիտի տա»։ Ես չեմ հասկանում, թե ինչու է պատմության պես հզոր մի գիտություն անզոր հենց փոքրիկ Լեռնային Ղարաբաղի հարցում։ Ինչո՞ւ այն կարողանում է խիզախորեն թափանցել հազարամյակների խորքը, իսկ յոթանասուն տարի առաջ տեղի ունեցած դեպքերի առաջ դառնում է անզոր։ Ինչո՞ւ և ի՞նչ բարոյական իրավունքով ենք արհամարհում Կիրովին, Օրջոնիկիձեին, Չիչերինին և ինչո՞ւ այս հարցում հենվում ենք միայն ժողովուրդների մեծ առաջնորդ Ստալինի վրա։ Չակերտների մեջ չեմ առնում մեծ առաջնորդը, որովհետև փաստորեն մինչև օրս նա միակ հեղինակությունն է մնում ղարաբաղյան հարցում։

Չիչերինի պահանջը՝ Վանը, Մուշը և Բիթլիսը Հայաստանին վերադարձնելու մասին, Ստալինը որակում է «հիմար և պրովոկացիոն»։ «Հայկական իմպերիալիստական այդ պահանջները,—գրում է նա 1921 թվականին,—չեն կարող մեր պահանջը լինել, պետք է Չիչերինին արգելել հայերի նացիոնալիստական համառությամբ թելադրված նոտաներ ուղարկել Թուրքիային»։ Իսկ թուրք քաղաքական գործիչները վկայում են, թե այդ նույն 1921 թ. բանակցությունների ընթացքում Ստալինը գոհունակությամբ ասել է. «Հայկական հարցը դուք ինքներդ եք արդեն լուծել»։ Եվ բազմանշանակ ավելացրել, որ եթե դեռ հարցեր մնացել են, թող դրանք էլ իրենք լուծեն։

Բայց մինչ մենք մի փոքր կարծես շեղվեցինք, Անարն արդեն հասցրեց վերջնականապես լկտիանալ։ Վերջնականապե՞ս։ Արդյոք շատ չե՞մ շտապում։ Իսկ հետո՞ ինչ բառ պիտի օգտագործեմ...

«Արևմտյան մեծահարուստ հայերը... հրահրեցին այս դեպքերը»։

Այս անվա սուտը այնքան սրբապիղծ է, որ նույնիսկ միութենական մամուլը, մի քանի անգամ այդ մասին գրելուց հետո, լռեց։ Սփյուռքի խե՞ղճ հայեր և սփյուռքահայ մեծահարուստներ, ձեր հայրենիքի գլխին պայթած ահեղ երկրաշարժից հետո, դուք, որ ամեն ինչ արեցիք ձեր ժողովրդին սատար լինելու համար, այսօր ադրբեջանցի գրողի բերանով և թուրքական թերթի էջերից հայտարարվում եք խառնակիչներ, և չմոռանանք՝ հատկապես ապրիլի 22-ին, Մեծ եղեռնի 74-րդ տարելիցից երկու օր առաջ... Ես ներողություն եմ խնդրում կրկնության համար, բայց, միևնույն է, չեմ հոգնելու անվերջ կրկնել մեր հրաշալի Սիամանթոյի շրթերով. «Ով մարդկային արդարություն, թո՛ղ ես թքնեմ քու ճակատին»...

Բայց Սփյուռքի մեծահարուստները ինչպե՞ս կարող են հարևանություն չանել հայրենի մաֆիոզների հետ։ Անարը վերջիններին ևս ղարաբաղյան շարժման հրահրողներ է համարում, նույնպես՝ ձանձրալի մի հանկերգ, նույնպես՝ հին ձայնապնակի տհաճ մի խզխզոց։ Եկեք այս հարցում վերջնականապես պարզություն մտցնենք, դարձյալ դիմելով տրամաբանության «խեղճ» միջոցներին։ Եթե իրոք մաֆիոզներ կան մեզանում և եթե իրոք նրանք են շարժման հրահրողները, ապա ինչո՞ւ մինչև հիմա չեն մերկացված ու ձերբակալված, չէ՞ որ արդեն մի տարուց ավելի ժամանակ է անցել։ Տեսնո՞ւմ եք տրամաբանության խեղճությունը և անզորությունը...

Բայց այն ամենն, ինչ պատմեցի մինչև հիմա, անազնվության թոթովանք էր սոսկ։ Մեծատառ Անազնվությունը նոր է սկսվում։ Ուշադի՛ր, սիրելի խորհրդահայ ընթերցող, ուշադի՛ր։

«... Սահմանները փոփոխելու ամեն ձեռնարկ նշանակում է նոր պատերազմ հրահրել։ Ուրիշ նկատառում չունենք Թուրքիային ներկայացրած հայերի հողային պահանջի մասին»։

Անարի հայտարարությունն այնքան հանդուգն է, այնքան պրովոկացիոն և դեմագոգիկ, որ նույնիսկ թուրք լրագրողը, երևի զարմացած, կրկնում է նրա խոսքը և փորձում է պարզություն մտցնել. «Ուզում եք ասել, որ հայերը, կամ ցեղային այլ մի խմբակցություն, եթե գործի լծվեն՝ Թուրքիո սահմանները փոփոխության ենթարկելու հեռանկարով, երրորդ համաշխարհայինի դո՞ւռ կբացվի»։

«Այո՛,—խրոխտաբար լրագրողի տարակուսանքը ցրում է Անարը։—Թուրքիո դեմ նման հեռանկարը երրորդ աշխարհամարտի հրավեր է»։ Գոնե լավ է, ի՞նչ լավ է, որ ղարաբաղյան հարցը երրորդ համաշխարհայինի պատճառ չի կարող դառնալ, էժան պրծավ մարդկությունը՝ ընդամենը հայերի կոտորածով։ Եվ, ապա, ղարաբաղյան հարցը արդեն լուծված-վերջացած համարելով, Անարը հանդես է գալիս նաև որպես Թուրքիո կողմից խլված մեր պապենական հողերի թուրքական մոլեռանդ պաշտպան. «Չի կարելի արդարացի համարել հողային որևէ պահանջ, որ հայերի կողմից ուղղված է Թուրքիո դեմ»։

Գաղափարների արյունակցության էլ ի՞նչ ապացույց է պետք, համահայկական և հակապատմական ներդաշնակ զուգերգի ուրիշ ի՞նչ լրացուցիչ և ավելի խոսուն փաստարկ է պետք, որ ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատի, ԽՍՀՄ գրողների միության վարչության քարտուղարի, Ադրբեջանի գրողների միության վարչության առաջին քարտուղարի բուն էությունը պարզ դառնա ոչ միայն հայերին, այլև Խորհրդային Միության բոլոր ժողովուրդներին, ինչպես նաև՝ խորհրդային օրենսդրությանը։ Գուցե էլի՞ չափավորության և զսպվածության քարոզիչները չափազանցություն համարեն հայ գրողի խոսքերը, գուցե էլի՞ համարեն, որ ես կամ ինձ նմանները գրգռում ենք ժողովրդին։ Ժողովրդին գրգռում են բոլոր նրանք, ովքեր չեն պաշտպանում նրա արժանապատվությունը, կոնֆորմիստական շահերին զոհաբերում են արդարությունն ու ճշմարտությունը։

Չեմ կասկածում, որ Անարը այս անգամ էլ կմնա անպատիժ և կարժանանա պատվավոր նոր կոչումների և պաշտոնների։ Ուրեմն՝ սպասենք նաև հակահայկական հերթական նոր հերյուրանքների։

Խուլ չեմ, լսո՛ւմ եմ, լսո՛ւմ եմ Կալինինի խոսքերը 1926 թվականի խորքերից, Լենինգրադի նահանգային կոմիտեի պլենումի ամբիոնից. «Ձեզ համար ինչ մի դժվար բան է ի սեր Կենտրոնական կոմիտեի սպիտակին սև ասել, իսկ սևին՝ սպիտակ»։ Փառք աստծո, ժամանակները հիմա ուրիշ են։ Եվ որքան էլ հարգեմ համամիութենական ավագին, չեմ կարող և չեմ ուզում կատարել նրա խնդրանքը։

Պերճ ԶԵՅԹՈՒՆՑՅԱՆ